

ERZURUM YÖRESİNDEKİ ŞİRKETLERİN MALİ DURUMLARININ DİĞER ŞİRKETLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Evcan UZUNLAR (*)

ÖZET

İşletmelerin mali durum ve faaliyet sonuçları ortaya konulurken likidite, mali durum, karlılık ve verimlilik hakkında önemli bilgiler elde edilir. Milli gelire olan katkı hesaplanırken, istihdam başına yaratılan milli gelir yani işgücü verimliliğinin de gözünde bulundurulması gereklidir. Bu çalışmada Erzurum yöresinde faaliyet gösteren 10 adet şirketin ve İstanbul Sanayi Odası'nın 500 Büyük Sanayi Kuruluşu arasında yer alan şirketlerin mali bilgileri, rasyo analizleriyle karşılaştırılmış olup sonuçta önerilere de yer verilmiştir.

1. GİRİŞ

Başarılı işletmelerden sadece kar değil, milli gelire katkı yapmaları da beklenir. Bu nedenle istihdam başına yaratılan gelirin yani işgücü verimliliğinin de artırılması istenir. Makro ekonomik beklentiler, ekonominin düzenlenmesi, büyümesi ve gelir dağılımı konularında yoğunlaşmaktadır. Fakat işletmelerin finansal nedenlerden kaynaklanan bir dizi sorunları bulunmakta, bunlar işletmelerin işlerliliğini etkilemektedir. Bu sorunlar giderilmediği takdirde ise işletmelerin kalkınma sürecine katkıları az olacaktır.

Araştırmada Doğu'da ve Batı'da faaliyet gösteren şirketlerin faaliyet sonuçları ve mali bünyelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırmada her iki tarafta şirketlerin karlılık durumu, milli gelire katkıları ve elde edilen katma değerin ücretliler arasında paylaşılmasına göre işgücü verimliliği değerlendirilmektedir.

Erzurum yöresinde faaliyet gösteren 10 şirketin mali bilgileri, benzer alanlarda faaliyet gösteren İstanbul Sanayi Odası'nın 500 Büyük Sanayi Kuruluşu arasında yer alan şirketlerin mali bilgileri ile eşleştirilmiş ve rasyo analizleriyle mali bünye ve faaliyet sonuçları karşılaştırılmıştır (Anon., 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, ss 4-33). Bu borçlanma düzeyi ile satış karlılığı arasındaki ilişki korelasyon katsayıları ile de desteklenmiştir.

Araştırmada gösterilen titizliğe rağmen, Erzurum yöresinde bulunan bazı şirketlerin düzenli muhasebe tutmamaları araştırmayı zorlaştırmıştır. Ayrıca Türkiye'de mali tabloların enflasyondan arındırılması konusunda hiç bir işlem yapılmaması sağlıklı bir enflasyon düzeltmesi yapılmadan mali tabloların

---

(*) Yrd.Doç.Dr., A.Ü.I.I.B.F. İşletme Bölümü.

kullanılması sakıncalı bir durum ortaya çıkarmaktadır (Ertuna, 1987, s. 75). mali tabloların bu eksikliklerine rağmen, yapılan karşılaştırma, Erzurum yöresindeki şirketlerin mali bünyelerinin bu yöre dışındaki şirketlerin mali bünyeleri ile karşılaştırmak açısından faydalı olmuştur.

2. BULGULAR

Araştırmada Erzurum yöresindeki şirketler "Doğu", İstanbul Sanayi Odasına ait Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşundaki şirketler "Batı" terimleri ile ifade edilmiştir. Bu çalışmada kısa isimleriyle kullanılan doğu şirketlerinin Erzurum Ticaret Sanayi Odasında yazılı isimleri; Özdoğu İnşaat ve San. ve Tic. A.Ş.; Köytür Erzurum Tavukçuluk San. ve Tic. A.Ş., Ergaz Likit Gaz San. ve Tic. A.Ş., Doyason (Doğu Yağ San. ve Tic. A.Ş.), Aşkale Çimento San. Türk A.Ş., Erdoğu Pazarlama Tıbbi Malzeme İthalat ve İhracat Tic. A.Ş., Bayramoğlu Yem San. ve Tic. A.Ş., Tema (Teknik Mühendislik Araştırmalar San. ve Tic. A.Ş., Erbosan (Erzurum Boya San. ve Tic. A.Ş.), Okur Gıda San. ve Dış Tic. A.Ş.'dir.

Doğu'daki şirketlerde 1993 yılında özsermayeye oranla borçlar 1992'ye göre 2 katı artarken, batıdaki şirketlerde azalış göstermiştir. (Tablo1). doğuda 1993'te öz sermayeye göre borçlar, % 316 iken batıda yaklaşık % 80 dir. doğudaki şirketler batıdakilerden yaklaşık 4 katı daha fazla borçlu bulunmaktadır. Doğu'da 100 lira özsermayeye karşılık 80 liradır (Tablo 2). Doğu'da toplam şirketlerin özsermayeye göre borçları ortalamanın üzerinde batıda ise, ortalamanın altındadır. 1993'te doğu'da ortalama ve standart sapmayı yükselen Doyasan ve Aşkale şirketlerinin özsermayeye göre borçlarının % 1187 ve % 614 olmasıdır. 1993 yılında Doyasan'ın özsermayeye göre borçları ortalamadan % 286, Aşkale'ninin ise % 100 kadr fazladır. Fakat ortalama 1993 yılında doğu'da azalmış batıda ise az bir miktar artmıştır. Batının özsermayeye göre borçları ile ilgili ortalama değeri doğuya göre % 63 azalmıştır. Yukarıdaki açıklamalarda anlaşılmacağı üzere, doğu şirketlerinin batıya göre çok daha fazla borçlu oldukları görülmektedir.

Borçlanma durumunu gösteren bir başka gösterge, borçlanma yüzdesidir. Doğudaki şirketler kullandıkları her 100 liranın 66 lirasını batıdakiler ise, yaklaşık 32 lirasını borçla sağlamaktadırlar. 1993'te toplam şirketlerin borçlanma yüzdesi doğuda artış, batıda azalış göstermiştir (Tablo 3, 4). Şirketlerle ilgili borçlanma yüzdeleri ise, ortalamaya oldukça yakın rakamlar olduğundan standart sapmalar ortalamadan küçük çıkmıştır. 1993 yılında toplam aktiflere göre borçları en yüksek olan şirketler Doyasan ve Aşkale olup Doyasan'ın toplam aktiflere göre borçları ortalamay göre % 76 Aşkale'ninin ki % 34 artış kaydetmiştir. Yine ortalama değerlerde doğuda bir azalış batıda artış olmuştur. 1993 yılında batının toplam aktiflere göre borçlarının ortalama değeri doğuya göre % 28 azalmıştır.

Yukarıdaki açıklamaları doğrulayan bir başka göstergə ise, borçlanma düzeyidir. Toplam şirketlerle ilgili satışlara oranla elde edilen borçlar 1993'te doğuda artmış, batıda az da olsa bir düşme göstermiştir (Tablo 5, 6). Doğudaki şirketler 100 liralık satış yapmak için 36 lira batıdakiler ise, 16 lira borçlanmaktadır. Ancak doğudaki şirketlerin borçlanma düzeyleri 1990 yılından başlayarak azalısa geçmiş 1993'te ise, önemli bir farkla yükselmiştir. 1992'de borçlanma düzeyi % 22.54 iken 1993'te ise % 36 ya çıkmıştır. Batıda ise 1991'e kadar % 10 - 14 civarında sýyeden borçlanma düzeyi 1992'de artışa geçmiş % 16.69 olmuş ve 1993'te ise, çok az bir farkla azalarak % 16.3 olmuştur. Doğudaki şirketlerin borçlanma düzeyi 1993'te % 36 olup ortamanın üzerinde batıdakilerin ise aynı yıl % 16 olup ortalamanın altındadır. Batıda Marshal'ın borçlanma düzeyi % 165 olup ortalamaya göre % 476 artmıştır. 1993'te batıda ki şirketlerle ilgili borçlanma düzeyinin standart sapmasının ortalamadan büyük çıkışının nedeni, Marshal'ın borçlanma düzeyinin % 165'e çıkmış olmasıdır. Batı şirketlerinin borçlanma düzeyi ile ilgili ortalama değer doğuya göre % 25 oranında artış kaydetmiştir. Açıklamalardan da anlaşıldığı gibi gerek borçlanma yüzdesi ve gerekse borçlanma düzeyinde, batıdaki şirketlerin doğuya göre borçları az doğudakilerin daha fazladır. Ancak 1993'te ortalamalarda batıda bir artış doğdu da bir azalış kaydedilmiştir. Şirketlerin borçlanma düzeyleri arttıkça buna paralel olarak satış karlılıklarında azalmaktadır (Şekil 1 ve 2). Bu durum en çok 1990 - 1993 yılları arasında doğuda izlenmektedir. Doğu'da borçlanma düzeyi 1990'da % 34.56 iken satış karlılığı % 4.4 olup 1991'de ise borçlanma düzeyi azalmış % 25.47 inmiştir. Bu düzeyde ise, satış karlılığı % 8.62'ye yükselmiştir. 1992'de de benzer durum izlenmekte olup, 1993'te borçlanma düzeyi % 36.15 iken satış karlılığı ise % 6.13 olmuştur. Yani borçlanma düzeyi arttığı zaman satış karlılığı azalmakta, düşüğü zaman ise, satış karlılığı artmaktadır. Bu durumun nedeni, ödenen faiz komisyonu, maaş ve ücretlerdeki artışlardır (Ek Tablo 1). Bu tabloda görüldüğü gibi 1990'dan başlayarak maaş ve ücretlerdeki düşüşe paralel olarak bilonço karı artmıştır. 1993'te ise maaş ve ücretlerdeki düşüşe paralel olarak bilanço karı artmıştır. 1993'te ise maaş ve ücretlerin nisbeti, % 6.87 olup diğer yıllarda kadar yüksek olmasa bile, aynı yıl çeşitli giderlerdeki artışla satış karlılığını azaltmıştır.

Batıda ise 1990'da borçlanma düzeyi % 14.62 ye yükselmiş olup satış karlılığında buna paralel olarak % 13.28 den % 14.8 yükselmiştir. Borçlanma düzeyi % 14'e inerken satış karlılığı da azalmıştır. 1992'de de benzer durum izlenmektedir. Yani borçlanma düzeyi artarken, satış karlılığı da artmaktadır. Aynı yıl borçlanma düzeyi % 16.69'a çıkmış buna paralel olarak satış karlılığı da % 13.43'e yükselmiştir. 1993'de ise borçlanma düzeyi % 16.3'e düşerken, satış karlılığında görünür bir şekilde artmış ve % 14.9'a yükselmiştir. Batıda satış karlılığının borçlanma düzeyi artarken satış karlılığının buna bağlı olarak artması, borç maliyeti, maaş ve ücretler ve diğer çeşitli giderlerdeki azalışlar ile satış fiyatlarının maliyetlerden daha hızlı artmasıdır (Şekil 1.2). yani borçlanma düzeyi azalırken, satış karlılığının azalmasına, borçlardaki ve

borç maliyetlerindeki azalışla birlikte, maaş ve ücretlerdeki artış ve diğer çeşitli giderlerdeki artışlar, ya da maliyetlerin satış fiyatlarından daha hızlı artması neden olmuştur. Satış karlılığı ve borçlanma düzeyi arasındaki ilişki, korelasyon katsayıları ile de doğrulanmıştır. 1989 yılında borçlanma düzeyi ile satış karlılığı arasında korelasyon katsayılarında görüldüğü gibi, batı şirketlerinde (0.07) doğu şirketlerinde (% 62) pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. 1990 yılında ise söz konusu oranlar arasında korelasyon katsayıları bakımından batıda (- %25) negatif bir ilişki doğudaki şirketlerde ise (- % 20 ve - % 36) negatif bir ilişki bulunmuştur. 1993 yılında batı şirketlerinde borçlanma düzeyi ile satış karlılığı arasında korelasyon katsayısı (% 92) bulunmuş oldukça sıkı ve pozitif bir ilişki olduğu aynı yıl doğuda ise, söz konusu oranlar arasında korelasyon katsayısı (% 31) olup pozitif ancak daha az bir ilişki tespit edilmiştir.

Ortak karlılığı açısından doğudaki şirketlerde azalış batıdaki şirketlerde artış görülmektedir. Doğu'da 1993 yılında özsermeye karlılığı ile ilgili ortalama ve standart sapmayı yükseltten değerler, Doyasan'ın % 161 oranında özsermayeye göre zararı Erdoğu'nun % 25.6, Bayramoğlu'nun % 10 oranındaki özsermayeye karlılığıdır. 1993 yılında toplam şirketlerin özsermayeye göre bilanço karı doğuda yaklaşık % 54 batıda % 73'tür. Doğu'da 100 liralık özsermayeye karşılık yaklaşık 54 lira batıda ise, 73 lira kar elde edilmektedir. Ortalama değerler 1993'te doğuda ve batıda azalmıştır. Batının özsermayeye göre karlılığıyla ilgili ortalama değeri, doğuya göre % 167 ve - % 161 olduğu için standart sapma ortalamadan oldukça büyük çıkmıştır (Tablo 7.8).

Özsermeye karlılığı ise, iki çarpana ayrılmaktadır. Satışların karlılığı yani bilanço karı / satışlar diğeri, özsermeye devir hızı yani satışlar / özsermayedir. 1993'de doğuda özsermeye devir hızı bir önceki yıla göre artarak % 874'de yükselmiş batıda ise bir önceki yıla göre azalmış desteklenmesi, risk düşürücü etkisiyle olumlu bir gelişme olduğu bilinmektedir (Ertuna, 1985, s. 83). Doğu'da 100 lira özsermayeye karşılık 874 liralık satış yapılrken batıda 491 liralık satış yapılmaktadır. Doğu'da özsermayeye devir hızını yükseltten oran başta Doyasan olmak üzere Özdoğu, Erdoğu ve Temadır. Doyasan'ın özsermayeye devir hızı % 4087 olup ortalamaya göre % 141 artmıştır. bu farklılık özsermeye noksantalığından ileri gelmiştir. Riski artıracı bir etkisi vardır. Batının öz sermaye açısından daha sağlıklı olduğu görülmektedir (Tablo 9 10). 1993'te toplam şirketlerin özsermeye devir hızı doğu ve batıda ortalama değerlerin altındadır. Doğu'da ortalama ve standart sapmayı yükseltten değerlerle ilgili oranlar, Tema'da % 4900, Doyasan'da % 4087, Özdoğu'da % 2070'tir. Batıda ise % 1886 ile Cidersan başta olmak üzere Sanipak'ta % 528, Abalioğlu'da % 859 Mudurnu da ise % 2230 olup ortalama ve o nispetde standart sapmayı yükseltmiştir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi doğu ve batıda gıda sanayine ait olan şirketlerde özsermeye devir hızı

yükselmiş olup, aktif finansmanında borçlara daha fazla yer verdikleri görülmektedir.

Doğu'da 1993 yılında toplam şirketlerle ilgili satış karlılığının % 6.69 batıda ise, % 14.9 olduğunu daha önce deginmiştim. 1993'te 100 liralık satıştan Doğu'da yaklaşık 7 lira batıda 15 lira kar edilmektedir (Tablo 11, 12). Satış karlılığı doğu ve batıda ortalamanın altındadır. Her iki taraftada da standart sapma ortalamadan yüksektir. Bunun nedeni doğuda Doyasan'ın % 3.9'luk satışlara oranla elde ettiği zarar, Aşkale'nin % 19.6, Erbosan'ığın % 18.7 ve Erdoğu'nun % 110 luk satış karlılığıdır. Marshal'ın ortalamaya göre % 400 kadar daha yüksek satış karlılığı vardır. 1993'te satış karlılığına ait ortalama değer doğuda azalmış batıda artmıştır. Aynı yıl batının satış karlılığı ile ilgili ortalamada değer doğuya göre % 228 artmıştır. Batıda satış karlılığı artmış özsermaye devir hızı azalmış (Tablo 10), özsermaye karlılığı artmıştır (Tablo 8). Doğu ise satış karlılığı azalmış (Tablo 11), özsermaye devir hızı artmış (Tablo 9) dolayısıyla özsermaye karlılığı da azalmıştır (Tablo 7). 1993 yılında 1992'ye göre kullanılan kaynakların verimliliği batıda artmaktadır iken doğuda ise azalmıştır. Şirketlerin kullandıkları parasal kaynaklar aktiflere yatırdıkları kaynaklara eşit olduğundan kullanılan kaynakları toplam aktifler olarak tanımlanır.

1993'te aktif karlılığı batıda % 29'u bulmuş olup 1989'daki orandan düşüktür. Doğu ise 1993'te aktif karlılığı % 11'i bulmuş olup bu değer ise 1989'dan daha yüksektir. Doğu'da 100 liralık aktiften 11 lira batıda ise 29 lira kar edilmiştir (Tablo 13, 14). Ancak doğuda 1993'te batıyla ilgili aktif karlılığı ortalamadan yüksektir. Doğu ise aktif karlılığı ortalamanın altındadır. Doğu ortalama ve standart sapmayı yükselten ve azaltan değerler % 40.8 ile Erdoğu'nun aktif karlılığı, % 13 ile Doyasan'ın toplam aktiflere göre miktar artarak % 17.2 yükselmiş batıda ise bir önceki yıla göre azalmış % 25.2 olmuştur. Fakat batıda aktif karlılığının ortalamam değer, doğuya göre % 47 daha fazladır. Standart sapma doğuda ortalama ile hemen hemen aynı düzeyde olup ortalama ve standart sapma toplam orandan yüksektir (Tablo 13). Aktif karlılık ise iki çarpana ayrılmaktadır. Birincisi satış karlılığı diğeri aktif cirostu yani satış hasılatı / toplam aktiflerdir. Aktif cirostu yaygın olarak sürüm de denir (Ertuna, 1986, s. 78). Aktif cirostu doğuda 1993'te daha çok satış yapılmıştır (Tablo 15, 16) ve (Şekil 3). Aktif cirostu doğu ve batıda 1993 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. Yani doğu ve batıdaki şirketler paralarını iyi kullanamamışlardır. Düşüş oranı doğuda daha fazladır. Batıda ciro 1989'dan itibaren düşmektedir. 1993'te doğuda ve batıda aktif cirostu ile ilgili ortalama değer bir önceki yıla göre artmış doğuda 3.69 batıda 2.61'e yükselmiştir. Doğu'daki artış daha fazladır. Tema'nın aktif cirostu 10, Erdoğu'nun 8 olup ortalamayı yükselmişlerdir. Tema'nın aktif cirostu ortalamaya göre 1.73 kere daha fazladır. Doğu Özdoğu ve Erdoğu'nun satış karlılığı ve aktif ciroroları da yüksek olduğu için aktif karlılıklar sırasıyla % 40.6 ve 40.8'e yükselmiştir (Şekil 3). Aşkale'nin satış karlılığı yüksek fakat cirostu

düşük olduğu için aktif karlılığı daha düşük yüzeyde olmuştur. Doğu'da 1993'te toplam şirketlerin satış karlılığı ve cirolarında düşük olduğu için aktif karlılığı azalmıştır. Ancak ciro ile ilgili ortalama değerler doğu ve batıda artış kaydetmiştir. Doğudaki ortalama batıdan daha fazla bir artış kaydetmiştir. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi 1993'te batıda satış karlılığının artmış olması aktif cirosunun düşmesine rağmen aktif karlılığını artırmıştır (Tablo 14). Doğu'da, ise satış karlılığı ve aktif cirosu azaldığı için aktif karlılığında azalmıştır (Tablo 13). Ancak aktif cirosu ile ilgili ortalama değerdeki artış, aktif karlılığındaki ortalamayı da yükselmiş olup % 17.2'ye çıkarmıştır.

Şirketlerin milli gelire katkıları yarattıkları katma değerle ölçülür. Katma değer çalışana ödenen maaş ve ücret, borçlara ödenen faizler, ortaklara sağlanan kar ve vergilerin toplamıdır. Eğer çalışanlara ödenen maaş ve ücret devlete ödenen vergiler, borçlara ödenen faizlerin toplamı yaratılan katma değerden fazla ise şirketler zarar ederler (Ertuna, 1993, s. 102). 1993 yılında batı ve doğudaki şirketlerin milli gelire yaptıkları katkılar açısından da durum karlılıkakine paraleldir. Doğu'da toplam aktiflere göre yaratılan katma değer 1992'de önemli ölçüde azalmıştır. Batıda ise bu oran çok az bir miktar azalmış olup sözkonusu oran yine de doğudakinden oldukça yüksektir (Tablo 17, 18). 1993'te toplam şirketlerle ait ilgili oran, doğuda % 44 batıda ise % 54 tür. Kullanılan her 100 liraya karşılık doğuda 44 lira batıda ise 54 lira katma değer elde edilmiştir. Toplam aktiflere göre brüt katma değer doğuda ortalamadan düşük batıda ortalamadan fazladır. 1993'te doğuda toplam aktiflere göre elde edilen brüt katma değer, 1992'ye göre % 68 den % 44'e batıda ise % 55'ten % 54'e azalmıştır. Ortalama değerler doğuda ve batıda azalmıştır. batının aktiflere göre brüt katma değeri ile ilgili ortalama değeri % 51.6 olup doğuya göre % 8 artmıştır.

Satış hasılatına oranla elde edilen brüt katma değer ise doğuda azalmış batıda çok az bir miktar artmıştır. Sözkonusu oran doğuda 1991'den sonra azalışa geçmiş 1993'te % 24 olmuştur. Batıda ise 1990'dan başlayarak artmış 1992'de % 27'ye yükselmiş 1993'te ise çok az bir artışla % 27.80'e çıkmıştır. Doğu'da her 100 liralık satıştan 24 lira batıda ise yaklaşık 28 lira brüt katma değer elde edilmiştir. 1993'te toplam şirketlere ait ilgili oran doğuda ortalamanın üzerinde batıda ortalamadan düşüktür. Satışlara oranla brüt katma değer batıda 1990'da % 26 iken 1991'de % 25.6'ya azalmış olup daha sonra artarak devam etmiş ve 1993'te yaklaşık % 27.80'e çıkmıştır. Doğu'da 1989'dan 1992'ye kadar ilgili oran batıdan daha yüksek olup 1993'te batıdan geri kalmıştır (şekil 4). Ortalama değerler doğuda azalmış batıda artmıştır. Batıda Marshal'ın satış hasılatına göre brüt katma değeri ortamaya göre % 453 artmıştır. 1993'te batının satış hasılatına göre brüt katma değeri ile ilgili ortalama değer doğuya göre % 150 artmıştır (Tablo 19, 20).

Kar kavramı sermayedar için önemlidir, ancak şirketler için milli gelir yeni katma değer yaratmaka önemlidir. Katma değer çalışana ödenen maaş ve

ücret, ortaklara sağlanan kar, borçlara ödenen faizler ve devlete ödenen vergilerin toplamıdır. Doğudaki şirketlerin zarar etmelerinin nedeni, yaratılan katma değerden fazlasını ödemeleridir. Doğudaki zararlı şirketlerin önemli ölçüde brüt katma değer yaratmalarına rağmen zarar etmeleri, ödenen maaş ve ücretler, faiz komisyon, devlete ödenen vergilerin toplamının yaratılan katma değerden fazla olmasıdır. Bunun nedeni aşırı istihdam ve borçlanmadır. Doğudaki zararlı şirketler borçlarını ve istihdamlarını azaltır, iş gücü verimliliğini artırırlarsa karlı şirket durumuna gelebilirler.

Önemli olan gelirin yaratılması değil paylaşılmasıdır (Ertuna, 1994, s. 102). İşgücü verimliliği istihdam başına yaratılan katma değer olarak elde edilen brüt katma değer ise doğuda ve batıda artış göstermiştir. Bu brüt katma değer doğuda ve batıda 1989 -1993 döneminde sürekli artmıştır (Tablo 21, 22). 1993'de doğuda ücretli başına elde edilen katma değer 425.6 milyon lira batıda ise 548 milyon liradır. Doğu'da 1989'da yaklaşık 43 milyondan yükselerek 1993'te yaklaşık 426 milyona çıkış olup batıda ise 1989'da 58 milyondan artarak 548 milyona yükselmiştir. Bu artışlar batıda % 4'lük doğuda ise % 1.21 lik bir istihdam azaltılması ile olmuştur (Tablo 21, 22). Ortalama değerler yıllar itibarıyle doğu ve batıda artmaktadır. 1993 yılında doğuda ücretli başına elde edilen brüt katma değer, Erdoğu'da 612 milyon, Aşkale'de 639 milyon, ve Doyasan'da 560 milyon olup ortalamayı yükseltten şirketlerdir. Batıda ise ücretli başına elde edilen katma değer Konya'da 1 milyar 263 milyon, İpragaz 755 milyon, Kalebodur 711 milyon katma değer yaratmış olup ortalamayı yükseltmişlerdir. Bu durumda ücretli başına elde edilen brüt katma değer batıda fazla olduğu için doğuya göre daha verimlidir. Doğunun batıya göre karşılaştırılmalı verimliliği ise, 1989'da % 73 olup 1990'da % 64'e kadar azalmış 1991'de % 76'ya yükselmiş, 1992'de az bir miktar artışla % 79'a çıkış 1993'te ise % 77'ye inmiştir (Şekil 5). Bir başka deyimle doğudaki şirketlerin iş gücü verimliliği batıda kilerin % 64 ile % 79 arasında değişmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1993 yılında doğudaki şirketlerin toplam aktiflere göre borçları % 66 olup batıdakilerin yaklaşık % 32 dir. Doğudaki şirketlerin borçlanma yüzdeleri tek tek incelendiğinde aktiflerinin % 92'sine kadar borçlu şirketler olduğu gibi % 70'ine ve % 67'sine kadar varan şirketler de bulunmaktadır. Yine ortalama değerlerde doğuda bir azalış batıda ise artış olmuştur. 1993 yılında batının borçlanma yüzdesinin ortalama değeri doğuya göre % 28 azalmıştır.

Borçlanma durumunu gösteren bir başka göstergе ise, borçlanma düzeyi olup, doğuda ilgili oran % 36 batıda ise % 16.3'tür. Borçlanma düzeyi ile ilgili ortalama ise doğuda azalmış batıda artış kaydetmiştir. Batıda ortalama ile ilgili borçlanma düzeyi yaklaşık % 29, doğuda ise % 23'tür. Batının borçlanma düzeyi ile ilgili ortalama değeri doğuya göre % 25 oranında artmıştır. Borçlanma yüzdesi ve borçlanma düzeyinden de anlaşılacağı üzere 1993'te toplam şirketlerin ilgili oranları doğuda artmış, batıda azalmıştır. Ancak borçlanma yüzdesi ve borçlanma düzeyi ile ilgili ortalama değerler doğuda azalmış batıda ise artış kaydetmiştir.

1993'te doğu ve batıda aktif cirosu bir önceki yıla göre azalmış batıda ise bu azalış 1989'dan itibaren devam etmiştir. 1993'te doğu ve batı elliindeki parayı iyi kullanamamışlardır. Ancak ortalama değerlerde doğuda daha fazla olmak üzere artış kaydedilmiştir.

Doğudaki şirketlerin borçlanma yüzdeleri ve borçlanma düzeyleri yüksek, özsermayeleri az olduğu için satış karlılıklarını düşük veya zararlı olmuştur. 1993'te doğuda döner sermaye aktif toplamın (78'ini döneminde arttığı ve döner sermaye devir hızının azaldığı görülmektedir. Doğu aktife ve döner sermayeye yatırılan paralar iyi değerlendirilememiştir. İlgili şirketlerin satış zorlukları içinde bulundukları anlaşılmaktadır. 1993'te doğuda (Ek Tablo 3)'te görüldüğü gibi özsermeye toplam aktiflerin % 20.98'ini oluşturmaktadır. Şirketlerin özsermeye sıkıntısı içinde oldukları görülmektedir. Yine aynı yıl doğudaki şirketlerin faiz maliyetlerinin azalmasından dolayı yüksek oranda borçlandıkları görülmektedir. 1993'te doğudaki şirketlerde, sabit aktiflerin toplam varlıkların % 21.28'ini oluşturduğu ve ilgili şirketlerin 1989 - 1990 döneminde yatırım yapmadıkları sadece normal faaliyetlerini sürdürmekte borçlarla karşılayıp geriye kalan döner-sermayenin % 12'sine varan bir miktarını ise özsermeye ile finansman yoluna gitmişlerdir. Bu durum ise sakıncalı bir finansman yaratmış olup, şirketlerin özsermayelerini azaltmıştır (Ek Tablo 3).

1993'te borçlanma yüzdesi ve borçlanma düzeyi doğuda yüksek olduğu için satış karlılığı azalmıştır. Batıda ise borçlanma yüzdesi ve karlılığı ile borçlanma düzeyi arasındaki ilişki korelasyon katsayılarıyla da doğrulanmıştır.

Milli gelir karlılıklarını da doğuda ve batıda faaliyetlerden elde edilen karlılıklara paralel bir trend izlemiştir. Ancak doğudaki zararlı şirketlerin de önemli ölçüde katma değer yarattıkları görülmektedir (Ek Tablo 2). Doğu'daki zararlı şirketlerin önemli ölçüde katma değer yaratmalarına rağmen zarar etmelerinin nedeni yüksek düzeyde borçlanmalarıdır. Bu şirketler, borçlanma yüzdelерini azaltır ve istihdam sorunlarını çözümlerlerse karlı şirket durumuna gelebilirler. Çünkü bu şirketler önemli ölçüde istihdam yaratmışlardır. İşsizliğin bu denli yüksek olduğu ülkemizde yaratılan istihdamında önemi küçümsenmemelidir (Ertuna, 1992, s.8). Toplam aktiflere göre elde edilen brüt katma değerle ilgili ortalama değerler azalış kaydetmiş olup batıda bu azalış biraz daha fazladır. Toplam satışlara oranla elde edilen brüt katma değerdeki ortalamalar 1993'te bir önceki yıla göre doğuda az bir miktar azalma batıda ise önemli oranda artış kaydetmiştir.

Önemli olan gelirin yaratılması değil paylaşılmasıdır. İşgücü verimliliği istihdam başına yaratılan katma değer olduğundan batıdaki şirketler doğuya göre daha verimlidir. Bu verimlilik istihdam azaltımılarıyla meydana gelmiştir. Doğu % 1.21 batıda % 4'lük istihdam azlaması meydana gelmiştir. 1993'te doğuda ücretli başına katma değer 425 milyon, batıda 548 milyon liradır. Doğu ve batıda işgücü verimliliği 1989 - 1993 döneminde sürekli artış kaydetmiştir. Doğunun batıya göre karşılaşmalı verimliliği ise 1993'te 1992'ye göre azalmıştır. Karşilaştırmalı verimlilik, 1989'da % 79 olup 1990'da % 64'e azalmış 1991'de % 76'ya, 1992'de % 79'a yükselmiş olup ve 1993'de % 77'ye azalmıştır. Diğer bir ifadeyle doğudaki şirketlerin iş gücü verimliliği batıdakilerin % 64 ile % 79 arasında değişmektedir.

SUMMARY

Financial structures of ten firms active in Erzurum region had compared to those of the similar firms take part in the biggest 500 firms of Istanbul Chamber of Industry and Commerce (1989-1993).

In this comparision, it was seen that own capitals of the firms active in Erzurum region are lesser and the levels of getting in to dept are more than those of the fyrst 500 firms registered in the Istanbul Chamber of Industry and Commerce.

Low protitableness of Erzurum region's firms was because of the high interest and commission payments as a result of high level of getting into dept. Although, contributions to the national income of the firms on both sides are not so different from each other, Since; Salary & wage payments to the employees are higher than their additional value creation and the firms pay high taxes, interest and commissions, low profitableness of Erzurum region's firm was occured. Created additional value productivity peremployment is lesser in the firms active in Erzurum, than those of the first 500 firms regis-

tered in the Istanbul Chamber of Industry and Commerce. On the other words, employment productivity of the firms active in Erzurum is 73 - 77 percent of those of the first 500 firms registered in the Istanbul Chamber of Industry and Commerce.

KAYNAKÇA

- Anonim, 1990; Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Ağustos), 294: s. 4 - 33.
- Anonim, 1991; Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Ağustos), 306: s. 4.33.
- Anonim, 1992 Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Ağustos), 318: s. 4 - 33.
- Anonim, 1993: Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Eylül), 330: s. 4 - 33.
- Anonim, 1994. Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Eylül), 342: s. 4 - 33.
- Ertuna, Ö., 1985 Türkiye'nin 500 büyük firmasının faaliyet sonuçları. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (ekim), Özel sayı: 74 - 92.
- Ertuna, Ö., 1986. Türkiye'nin 500 Büyük Firmasının Faaliyet Sonuçları. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Eylül), 247: 72 - 96.
- Ertuna, Ö., 1987. Türkiye'nin 500 büyük firmasının faaliyet sonuçları ve mali bünyesi. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Ekim), 260: 74 - 86.
- Ertuna, Ö., 1992-500 büyük sanayi kuruluşu içindeki kamu kuruluşlarının durumu ve sorunları. *500 Büyük Sanayi Kuruluşu Hakkında Yapılan Değerlendirmeler. ISO Dergisi Eki* (Eylül), 1 - 13.
- Ertuna., Ö., 1993-500 büyük sanayi kuruluşu içinde kamu kuruluşlarının durumu. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Eylül), 330: 100 - 110.
- Ertuna, Ö., 1994. 500 Büyük sanayi kuruluşu içinde kamu kuruluşlarının durumu. *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. İstanbul Sanayi Odası Dergisi* (Eylül), 342: 98 -111.

